CUMHURİYET'İN 100. YILI KİTAPLIĞI

100th ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC BOOKS

TÜRKİYE'DE BEŞERİ COĞRAFYA

HUMAN GEOGRAPHY IN TÜRKİYE

Editör: İsmet Akova

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

TÜRKİYE'DE BEŞERİ COĞRAFYA

HUMAN GEOGRAPHY IN TÜRKİYE

Editör / Editor

Prof. Dr. İsmet AKOVA

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,

Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cumhuriyetin 100. Kuruluş Yılına Armağan...

Dedicated to the 100th Anniversary of the Foundation of the Republic...

Yayıncı / *Published by*
İstanbul Üniversitesi Yayınevi / *Istanbul University Press*
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt, Fatih / İstanbul - Türkiye

https://iupress.istanbul.edu.tr

Türkiye'de Beşeri Coğrafya / *Human Geography in Türkiye*
Editör / Editor: İsmet AKOVA

E-ISBN: 978-605-07-1612-2

DOI: 10.26650/B/SS19.2024.012

İstanbul Üniversitesi Yayın No / *Istanbul University Publication No*: 5348
Edebiyat Fakültesi Yayın No / *Faculty of Letters Publication No*: 3491

Online Yayın, Mayıs 2024 / *Published Online in May 2024*

Bu çalışmaya atıfta bulunurken, referansa DOI numarasının dahil edilmesi önerilir.
It is recommended that a reference to the DOI is included when citing this work.

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında online olarak yayındadır.
This work is published online under the terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Kitabın telif hakkı bulunmaktadır. Online olarak yayınlanan Creative Commons versiyonu haricinde, yasal istisnalar ve geçerli lisans sözleşmelerinin koşulları dikkate alınmalıdır.
This work is copyrighted. Except for the Creative Commons version published online, the legal exceptions and the terms of the applicable license agreements shall be taken into account.

Bu kitap İstanbul Üniversitesi Yayınevi'nin, Cumhuriyet'in 100. Yılı kitap projesi kapsamında yayınlanmıştır. ***/ This book was published as part of the Istanbul University Press' 100th Anniversary of the Republic book project.***

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ÖN SÖZ vi

BÖLÜM 1 / CHAPTER 1
Türkiye'nin Jeopolitik Konumu
Türkiye's Geopolitical Location
Mesut DOĞAN 1

BÖLÜM 2 / CHAPTER 2
Türkiye'nin İdarî Coğrafyası
Administrative Geography of Türkiye
Aylin YAMAN KOCADAĞLI 25

BÖLÜM 3 / CHAPTER 3
Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Kadın Nüfusun Demografik Analizi
Demographic Analysis of Female Population in Türkiye in the 100th Year of Republic
Özlem SERTKAYA DOĞAN 53

BÖLÜM 4 / CHAPTER 4
Cumhuriyet Döneminde Şehirler ve Şehirleşme
Cities and Urbanization in the Republican Era
Mustafa KAHRAMAN 81

BÖLÜM 5 / CHAPTER 5
Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Yöntemler
Agricultural Methods From the Establishment of the Republic to the Present
Süheyla BALCI AKOVA 103

BÖLÜM 6 / CHAPTER 6
Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Demir Çelik Sanayi
Iron and Steel Industry in the 100th Anniversary of the Republic of Türkiye
Mesut DOĞAN 153

BÖLÜM 7 / CHAPTER 7
Türkiye'nin Enerji Politikaları
The Energy Policies of Türkiye
İsmet AKOVA 177

BÖLÜM 8 / CHAPTER 8
Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Türkiye'de Ulaşım
Transportation in Türkiye in the Cententury of the Turkish Republic
Muzaffer BAKIRCI 213

BÖLÜM 9 / CHAPTER 9
Türkiye'de Turizmin Gelişimi
Development of Tourism in Türkiye
Merve ZAYIM 257

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

BÖLÜM 10 / CHAPTER 10
Cumhuriyet'in 100. Yılında Tarihî Coğrafya
Historical Geography in the 100th Anniversary of the Republic
Mehmet BAYARTAN 285

BÖLÜM 11 / CHAPTER 11
Türkiye'de Haritacılık Çalışmaları
Cartography Studies in Türkiye
Mustafa KAHRAMAN 311

BÖLÜM 12 / CHAPTER 12
Türkiye'de Ekonomik Planlama
Economic Planning in Türkiye
Meryem KONCAK DOĞRUER 339

ÖN SÖZ / PREFACE

2023 yılının Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. Yılı olması sebebiyle, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı mensubları olarak 2021-2022 Akademik Yılın ilk toplantıda, ülkemiz için önemli ve anlamlı olan bu yıl dönümünün hatırasına bir kitap yayınlama kararını oy birliyle almıştık.

Alınan kararda; Anabilim Dalımızdaki Öğretim Üyeleri ve Yardımcılarının hazırlayacakları yazıların Beşeri Coğrafyanın inceleme sahasında kalan araştırma konuları ve çalışma alanlarıyla ilgili olması hususunda görüş birliğine varılmıştı. Buna bağlı olarak; Prof. Dr. Süheyla Balcı AKOVA "*Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze tarımsal Yöntemler"*, Prof. Dr. İsmet AKOVA "*Enerji Coğrafyası*", Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN "*Nüfus Coğrafyası*", Prof. Dr. Mesut DOĞAN "*Türkiye'nin Jeoplitik Konumu" ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Demir Çelik Sanayi*", Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN "*Tarihi Coğrafya*", Prof. Dr. Muzaffer BAKIRCI "*Ulaşım Coğrafyası*", Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI "*İdari Coğrafya*", Doç. Dr. Mustafa KAHRAMAN "*Şehir Coğrafyası*" *ve* "*Kartoğrafya*", Araş. Gör. Dr. Merve ZAYIM "*Turizm Coğrafyası*" ve Araş. Gör. Dr. Meryem KONÇAK DOĞRUER de "*Planlama*" konularındaki bölümlerini yazmaları konusunda görüş birliğine varmasıyla yazarlarımız çalışmalarına başlayarak, bir yılı aşkın bir süre sonunda, mevcut kitabın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Beşeri Coğrafya disiplinin çok farklı araştırma konularını değişik yönleriyle ele alarak değerlendiren yazarlarımızın sağladığı bilimsel katkı, sabırları ve uyum içinde çalışmaları nedeniyle her birine ayrı ayrı teşekkür etmeyi zevkli bir görev olarak kabul ederim.

Türk halkını tarihten silmek isteyenlere karşı verilmiş Kurtuluş Savaşı; başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere, Türkiye Cumhuriyet'inin kurulabilmesi ve milli mücadelenin başarıya ulaşabilmesi için açık veya gizli olarak mücadele etmiş; eli silah tutan-tutmayan, yaşlı-genç, kadın-erkek, eğitimli-eğitimsiz, Sütçü İmam/Nene Hatun veya Şahin Bey gibi birçok adı bilinen veya bilinmeyen nice kahramanlar sayesinde kazanılmıştır. Emperyalizme karşı verilen büyük mücadelenin kazanılmasına çeşitli ölçülerde katkı sağlayanları rahmetle, minnetle ve hayırla yad edebilmenin bir yolu olarak düşünülen bu kitabın okurlara faydalı olabilmesi en büyük dileğimizdir.

2023 yılında Cumhuriyet'imizin Kuruluşunun 100. Yılının kutlanacağı gerçeğinden hareketle İstanbul Üniversitesi Yönetimini temsilen, Cumhuriyet'imizin 100 yıllık bilimsel birikimini yansıtan farklı disiplinler tarafından hazırlanan kitapların IUPRESS yayını olarak Üniversitemiz web sitesinde elektronik olarak yayımlanması kararını alan Pro-Rektörümüz Prof. Dr. Mahmut AK ve bu kararın hayata geçirilmesine olanak sağlayan İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Osman Bülent ZÜLFİKAR hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ederiz. Hazırlandığımız çalışmanın yayınlanabilmesi konusunda ihtiyaç duyduğumuz desteği hiçbir zaman esirgemeyen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sevtap KADIOĞLU ile Ayniyat Bürosu Şefi Sevim BAYRAK'a da teşekkür etmekten memnuniyet duyarız.

Çalışmalarımızın bir kitap olarak yayınlaması konusunda gösterdikleri katkı, emek ve titiz destekleri nedeniyle İstanbul Üniversitesi Yayınevi birimi yöneticileri ve çalışanları nezdinde Doktor Öğretim Üyesi Ahmet KÖROĞLU'na en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Saygılarımla…

Prof. Dr. İsmet AKOVA
Editör
İstanbul, 2023

9. BÖLÜM / CHAPTER 9

TÜRKİYE'DE TURİZMİN GELİŞİMİ

DEVELOPMENT OF TOURISM IN TÜRKİYE

Merve ZAYIM[1]

[1]Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: mervez@istanbul.edu.tr

DOI: 10.26650/B/SS19.2024.012.009

ÖZ

Türkiye turizm açısında oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Nitekim deniz-kum-güneş turizminin yanı sıra, sağlık turizmi, kış turizmi, ekoturizm, kültür turizmi, kongre turizmi, gastronomi turizmi gibi birçok turizm çeşidine ev sahipliği yapabilmektedir. Türkiye'de turizm özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gelişmeye başlamış, bu doğrultuda modern anlamda adımlar atılmıştır. Beş yıllık kalkınma planları kapsamında da turizme önem verilmesiyle birlikte bu gelişme süreci 1980'lerden itibaren hız kazanmış ve ekonomi üzerindeki etkisini de arttırmıştır. Ülke için önemli döviz girdisi olan bu sektör en eski tabiri ile birlikte bacasız sanayi olarak anılmaktadır. İlk başlarda kitle turizminin önem kazandığı ülkemiz turizminde, zamanla alternatif turizm faaliyetlerine de önem verilmeye başlanmış ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır. Bu sayede turizm faaliyetlerinin sadece tek mevsim değil, yılın tüm aylarında gelir getiren bir sektöre dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Nitekim mevcut doğal ve beşeri turizm kaynakları koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi konusuna önem verilmeye başlanmıştır. Yapılan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da sürdürülebilirlik konusu özellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte önem kazanmaya başlamıştır. Tüm dünyada özellikle son yıllarda öne çıkan sürdürülebilirlik kavramı turizmin kaynakları açısından da son derece hayati öneme sahiptir. Söz konusu kaynakların gelecek nesillere aktarımının sağlanması ve bu kapsamda koruma altına alınması gerekmektedir. Turizm faaliyetlerinin ekonomik gelir içindeki payı zaman zaman çeşitli siyasi, ekonomik, hastalık, salgın gibi olaylardan etkilense de planlı dönemden itibaren günümüze kadar hep yükselme eğiliminde olmuştur. Alternatif turizm kaynaklarının aktif olmaya başlaması ile birlikte yıl içinde GSMH üzerindeki payı da artmaya başlamıştır. Özellikle 1974, 1999, 2006, 2016, 2020 yıllarında yaşanan düşüşler sonrasında hep yükselme eğilimi göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Türkiye, Turizmin Gelişimi, Turizm Politikaları

ABSTRACT

Türkiye has a notably convenient location in terms of tourism. As a matter of fact, besides sea-sand-sun tourism, it can host many types of tourism such as health tourism, winter tourism, ecotourism, cultural tourism, congress tourism, and gastronomic tourism. Tourism in Türkiye started to develop especially with the proclamation of the Republic, and steps were taken in the modern sense in this direction. With the emphasis on tourism within the scope of the five-year development plans, this development process has accelerated since the 1980s and has increased its

impact on the economy. This sector, a significant foreign currency inflow for the country, is known as the flueless industry with its oldest expression. In our country's tourism, where mass tourism gained importance in the beginning, alternative tourism activities began to be given priority over time and steps were taken in this direction. In this way, it is aimed to transform tourism activities into a sector that generates income not only in one season but also in all months of the year. Thus, the issue of observing the balance of protection-utilization of existing natural and human tourism resources has begun to be given importance. In the Five-Year Development Plans, the issue of sustainability started to gain prominence, especially with the Eighth Five-Year Development Plan. The concept of sustainability, which has come to the fore, especially in recent years, is vital in tourism resources. It is necessary to ensure the transfer of these resources to future generations and to protect them in this context. Although the share of tourism activities in economic income is affected from time to time by various political, economic, disease, and epidemic events, it has always tended to increase since the planned period. As alternative tourism sources started to become active, their share in the Gross National Product began to increase during the year. Especially after the declines in 1974, 1999, 2006, 2016, and 2020 it always showed an upward trend.

Keywords: Tourism, Türkiye, Development of Tourism, Tourism Policies

Extended Abstract

Tourism; With its general definition, it is the travel that people make from one place to another to see new places, explore and have a good time. However, it will be possible to make different definitions of tourism as it is in the field of interest of many different disciplines. Nevertheless, the common point for almost all of them is undoubtedly the need to go from one place to another, and within the scope of this trip, accommodation should be made and this accommodation should not be with friends or relatives, but rather from the goods and services offered for tourism purposes, and the accommodation should be temporary (Akova; 2008: 385).

Another important issue in tourism is; the probability of a country or a region attracting tourists depends on access, attractiveness, and accommodation factors. (Özgüç,2007; 44) If we take a closer look at the three basic factors of tourism, namely accessibility, attractiveness, and accommodation; In our globalizing world, there are almost no difficulties or problems in terms of accessibility. Developing technology, transportation activities, and types are extremely helpful in this regard and make travel pleasant and comfortable.

Physical and human factors are among the main factors affecting tourism resources. These factors, which can also be decisive in the main components of tourism, such as accessibility, accommodation, and attractiveness, are among the important parameters that need to be addressed. Physical elements; climate, morphology, vegetation, and human elements can be counted as historical resources and cultural characteristics.

Tourism activities, which have an important place in the world, and at the beginning of the activities that can be considered among the first tourism activities in our country, are the Orient Express services that coincide with the Ottoman Empire period and the train journeys to Istanbul. In the 19th and 20th centuries, especially in Istanbul, these expeditions led to the opening of new

places in terms of accommodation, and Pera Palas is one of these accommodation areas. By the year 1923, different initiatives were also found in tourism with the changing management style, state institutions, and social structure. This transformation, which was reflected in the state policies over time, gained momentum within the planned period.

To understand the development of tourism in Türkiye, it is necessary to talk about two periods after the Republican period. This process, which we can consider as the pre-planned period and the planned period, includes today as well.

Before the planned period, the first step was taken on 6 November 1923 under the leadership of Atatürk and Reşit Saffet Atabinen, and the "Türkiye Traveler Society" was established. In 1930, this society took the name of Türkiye Turing and Automotive (Sarı Çallı, 2015; 18).

With the first sleeper train (between Haydarpaşa and Ankara) put into service in 1924, this activity continued towards Anatolia. In 1934, Law No. 2450 on the Organization and Duties of the Ministry of Economy, the first legal law of the Republic on tourism activities, was enacted. The Turkish Aircraft Association was founded in 1925 (it changed to Turkish Airlines in 1933), the Tourism Directorate was established in 1937, and in 1939, the promotion and tourism affairs were transformed into the Tourism Directorate under the Ministry of Commerce. General Directorate of Press-Publications in 1943, Tourism Department affiliated with the General Directorate of Press and Tourism in 1949 (Maviş, Ahipaşaoğlu, Kozak; 2002: 136). To encourage investments to be made in the field of tourism, the Tourism Enterprises Encouragement Law No. 5647 was enacted in 1950, and a loan fund of 1,000,000 TL was established in the same year in Türkiye Real Estate Credit Bank. In 1953, the Tourism Industry Encouragement Law No. 6086 entered into force. In 1955, Turizm Bankası A.Ş. established. In 1957, the General Directorate of Press and Tourism became a Ministry under the name of "Ministry of Press and Tourism" (Yıldız; 2011: 58, Uca; 2018: 202, 203).

With the revolution in 1960, a tight period was experienced in the tourism sector as well as in the country. As a matter of fact, the investments made in the field of tourism were stopped and the loans given were withdrawn (Ünlüönen, Kılıçlar; 2004: 3,4). Although it took some time for the slowing tourism activities to gain momentum again, with the enactment of the 1961 Constitution, there were new developments in tourism. In 1962, the practice that stopped touristic investments that had started before 1960 was relaxed and some of these investments were completed (Ünlüönen, Tayfun; 2009: 3).

With the importance given to infrastructure and superstructure issues, a noticeable acceleration has been recorded especially after the 1980s and its share in the economy has improved at the same rate. Although there was a decrease in tourism investments, promotion, and marketing activities and their share in GNP during the planned period, it has been in a constantly increasing trend with

the incentive laws enacted in 1983. Tourism activities, which we started to hear frequently after the planned period, and which increasingly constitute an important element of our economy, are carried out almost throughout the year, together with alternative types. In the plans made, it was aimed to spread tourism activities to all seasons with the beginning of the name of alternative tourism types as well as mass tourism, thus it was aimed to bring income throughout the year. Although tourism types based on the trio of sea, sand, and sun came to the fore in the years when tourism developed, alternative routes and types began to attract attention over time.

In addition to the fact that tourism is an important element, especially in foreign capital, it is affected by any diplomatial, political, and economic decision in the country and/or in the world, which constitutes its sensitive point. When we look at the statistical values of tourism in our country, especially after the planned period, an increase is seen in general. Although there has been a decrease in political, economic, and health reasons from time to time, the upward trend continues. Despite all these processes, people continue to make use of their free time to relax, see new places, get to know different cultures, and have different experiences, and it will undoubtedly be so in the future.

1. Giriş

Turizm, son yıllarda çeşitli alternatif türleri ile birlikte ekonomi üzerindeki etkisini arttırarak daha çok göz önünde olmaya başlamıştır. Ülkelerin bacasız sanayi olan turizm hakkındaki politikaları da buna göre çeşitlenmeye başlamış ve insanların artan farkındalık seviyeleri, eğitim durumları gibi birçok parametre ile birlikte gelişme kaydetmiştir. Turizm en basit tanımıyla, insanların yeni yerler görmek, keşfetmek, dinlenmek, gezmek amacı ile yaptıkları yer değiştirme faaliyetleridir. Turizmin temel bileşenleri olan ulaşılabilirlik, çekicilik ve konaklama da gelişen teknoloji ile birlikte daha kolay çözüm getirilebilen unsurlar olmaktadır.

Dünya'da turizm faaliyetleri İlkçağlardan itibaren farklı amaç ve sebeplerle de olsa yapılmış ancak Yakınçağ'a gelindiğinde modern biçimini almaya başlamıştır. Buharlı makinelerin sanayide kullanılmaya başlanması, teknolojik gelişmelerle turizm faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Turizm faaliyetleri, Endüstri Devrimi ile hızla gelişen demiryolu ulaşımı 1841'de Thomas Cook tarafından İngiltere'de ilk seyahat acentasının kurulması ile ivme kazanmıştır. Yaşanan I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı nedeniyle hemen tüm sektörlerde olduğu gibi turizm faaliyetlerinde de olumsuz bir dönem yaşanmıştır. Ancak yaşanan bu savaşlar teknolojide gelişmeleri de artırmıştır ve bu gelişmeler sonraki yıllarda turizm sektöründe de kendini göstermiştir. Nitekim motorlu araçların yaygın kullanımı sayesinde ulaşım sektöründe gelişmeler yaşanmış ve turizmin temel bileşenlerden olan ulaşılabilirlik ilkesi de destekler nitelikte olmuştur (Özgüç, 2007).

Türkiye'de turizm faaliyetleri açısından oldukça elverişli bir konumda olması nedeniyle turistlerin tercihlerinde ilk sıralarda gelmektedir. Cumhuriyet dönemi öncesinde ilk turizm faaliyetleri arasında sayılabilecek etkinliklerin başında, Osmanlı İmparatorluğu dönemine denk gelen Orient Ekspres seferleri ile İstanbul'a yapılan tren yolculukları gelmektedir. 19. ve 20. yüzyılda özellikle İstanbul'da bu seferler itibariyle konaklama sektöründe yeni tesislerin açılmasına vesile olmuştur ve Pera Palas bu konaklama alanlarının başında gelmektedir. Bugün hala aktif olarak ziyaretçi kabul eden otel bu konaklama alanlarının en ünlüsüdür. 1923 yılına gelindiğinde değişen yönetim şekli, devlet kurumları ve toplumsal yapı ile birlikte turizmde de farklı atılımlarda kendine yer bulmuştur. Zamanla devlet politikalarına da yansıyan bu dönüşüm özellikle 1980'li yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Kitle turizminin yaygınlaştığı ve turizmde gelişimin çok hızlı gerçekleştiği bir dönem olmuştur. Ekonomik anlamda büyük gelir elde edilen bir sektör olmaya başlaması ve GSMH üzerindeki katkısı gözle görülür olması neticesinde devlet eliyle de desteklenen sektör en parlak dönemlerini yaşamaya başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte değişen turizm algısı yerini alternatif turizm faaliyetlerine bırakmaya başlamıştır. Günümüzde çok çeşitli turizm türleri ile Türkiye ön plana çıkmakta-

dır ve bu türlere olanak sağlayacak yeterli zenginliğe sahiptir. Kitle turizminin yerini yavaş yavaş daha küçük grup veya tek başına yapılan turizm çeşitleri almaya başlamıştır. Eğitim seviyesinin yükselmesi, farkındalıkların artmasının da bunda hiç şüphesiz katkısı olmaktadır.

2. Turizmin Kaynakları

Turizm kaynaklarını etkileyen temel çekicilikler arasında fiziki ve beşeri unsurlar gelmektedir. Turizmin temel bileşeni olan ulaşılabilirlik, konaklama ve çekicilik unsurlarında da belirleyici olabilen bu faktörler ele alınması gereken önemli parametreler arasındadır. Fiziki unsurlar; iklim, morfoloji, bitki örtüsü beşeri unsurlar ise, tarihsel kaynaklar ve kültürel özellikler olarak sayılabilmektedir. Fiziki unsurlar içerisinde yer alan **iklim**, doğal kaynaklar üzerinde etkili olmakta ayrıca kültürel anlamda insan hareketleri ve faaliyetlerinde de etkileyici olabilmektedir. Bunun yanı sıra iklimi elverişli alanların daha tercih edilebilir olması kapsamında da etkili olmaktadır. İklim açısından elverişli alanlar olan orta iklim kuşağı alanlarının küresel ölçekte tercih edilen turizm bölgeleri arasında olduğu bilinmektedir. Kutup ve Ekvatoral kuşak ise, hem seyrek nüfus topluluklarına sahip iken, turizm faaliyetleri açısından da uygun olmamaktadır. Özellikle deniz turizmi açısından sıcaklıklar, rüzgar hızı, güneşlenme süresinin uzunluğu, bağıl nem oranı gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. (Kum, Gönençgil, 2018; 70-74, Kahraman, 2018; 414, 415). **Morfoloji** de turizmi etkileyen diğer bir fiziki unsurdur. Dağlık alanlar, ovalar, platolar, kıyı alanları, göl, yamaç, mağaralar gibi üniteler turizm çeşitleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Dağlık alanlarda dağ sporları, kış turizmi açısından olanak sağlamakta ve yerleşme coğrafyası açısından da savunmaya elverişli alanlar olması sebebiyle öne çıkmaktadır. Nitekim tarihin eski dönemlerinde şehirlerin kuruluş yerlerinin seçiminde rol oynayan savunma amaçlı yaklaşım, dağlık alanların tercih edilmesine neden olmuştur (Messerli, Viviroli, Weingartner, 2004; 29). **Bitki örtüsü** de, bazı bölgeler için turizm potansiyeli imkanı tanımıştır. Nitekim dünyada bazı alanlar koruma alanı ilan edilmiş ve hatta UNESCO tarafından desteklenmiştir. Seyşeller'de bulunan "Coco der palm Lodoicea maldivica" önemli bir Hindistan cevizi türüdür ve dünyada tek olan bu bitki türünün tohumlarının yurtdışına çıkarılması yasaklanmıştır. Önemli bir ekonomik katkı sağlayan bu bitki, turizm açısından birçok ziyaretçiye de ev sahipliği yapmaktadır. UNESCO tarafından korunan tür, uzun yıllar yaşayabilmektedir. (Akova, 2018; 174-178, Rist, vd., 2010; 2224-2226).

Tarihsel kaynaklar ve **kültürel özellikler**, beşeri unsurlardandır. Kültürel özellikler, kapsamında kültür kavramından burada kısaca bahsetmemiz gerekirse, insanların sahip olduğu değer yargıları, gelenek görenekleri, yaşam tarzları, beslenme alışkanlıkları, mimari gibi birçok unsuru içermektedir. Tüm bunlar kültürü oluşturmakta ve bunlar nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu kapsamda tarihsel ve kültürel değerler kapsamında birlikte değerlendirilen

antik şehirler, kale, sur, han, hamam, cami, yerel mimari özellikler, folklor, gelenekler, tiyatro, müzik vb. yer almaktadır (Bayartan; 2020: 294, 295, Emekli; 1998; 29, 30). Kültürel miras öğeleri olarak turizme katkı sağlayan bu unsurlar sürdürülebilirlik ilkesi kapsamında turizme konu olmaktadır ve alternatif turizm çeşitlerinden olan kültür turizmine kaynaklık etmektedir. Bu unsurlar turizm çekiciliklerinde önemli rol oynamakta ve ayrıca korunma-kullanma dengesinde de etki olabilmektedir (Doğan; 2020: 25). Bu iki parametre (tarih ve kültür kaynakları) oldukça iç içe geçmiş durumdadır ve birbirinden bağımsız olarak ele alınamamaktadır. İnsan faaliyetlerin bir ürünü olan beşeri çekiciliklerin güzel bir örneğini oluşturan tarihi ve kültürel değerler bugün Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından turizm sektöründe yüzyılın yükselen değerleri arasında kültür turizmini de göstermektedir. Özellikle yerleşim faaliyetleri neticesinde farklı maddi ve manevi varlıklar ortaya çıkmakta ve turizm sektöründe önemli bir unsuru oluşturmaktadır. Somut ve soyut varlıkların turizme katma değer oluşturması, insanların bu yönde tercihlerde bulunmaları gittikçe yükselen bir değer olmaktadır. Tarihi kaynaklar sahip olduğu özellikleri ve çeşitlilikleriyle 4 alt başlık altında incelenebilmektedir:

- Binalar ve bina kalıntıları
- Tarihi olayların meydana geldiği yerler
- Arkeolojik "sit"ler
- "Sit" alanlarından toplanan ve başka bir müze ya da sergide bir araya getirilmiş eserler

(Akova, 2018; 401-402, Özgüç, 1984; 142-144).

3. Türkiye'de Turizmin Gelişimi

Türkiye'de turizm kaynakları bakımından sahip olduğu fiziki ve beşeri unsurlar açısından oldukça zengindir. Asya ile Avrupa kıtasını bağlayan önemli bir nokta olması, eşsiz doğası ve ılıman iklimi, yeryüzü şekilleri, Anadolu'nun tarih boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapması, tarihsel kaynak ve kültürel özellikler açısından turizme uygun ve elverişli bir ortam sağlamaktadır (Sertkaya Doğan; 2020: 274). Farklı birçok turizm faaliyetinin bir arada yapılabilmesi ülkemize çok boyutlu bir özellik katmaktadır.

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Türkiye'de modern anlamda turizmin gelişimi yakın bir döneme işaret etse de, ilk faaliyetler arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde ülkeye getirilen buharlı gemiler sayılabilir. II. Mahmut dönemine denk gelen bu evrede "Kırlangıç" adı verilen bu gemi ile başlayan deniz taşımacılığı daha sonraları 1829 yılında Tersane-i Amire tarafından alınan Kebir (büyük) ve Sabir (küçük) gemilerin alınmasıyla gelişme kaydetmiştir. Aynı zamanda Aynalıkavak Tersa-

nesi'nde de Eser-i Hayır gemisinin yapımına başlanmıştır. Aynalıkavak Tersanesi'nde ayrıca Mersin Bahri ve Tairi Bahri isimli gemiler de inşa edilerek Bandırma ve Tekirdağ arasında sefer yapmaya başlamıştır. Bu gemiler Türkiye Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün de başlangıcı olmuşlardır. Bu gelişme daha sonraları da devam etmiş, Sultan Abdülaziz döneminde ilk iç turizm hareketlerinin gerçekleştirildiği söylenebilmektedir. Nitekim iyileştirilen seyahat şartları kolaylaştırılmış ve Sultan Abdülaziz ilk yurtdışına ziyaret amaçlı çıkan padişah olmuştur. (Maviş, Ahipaşaoğlu, Kozak, 2002; 134, Erkmen, 2019; 21, 22). Ayrıca Osmanlı döneminde seyahatin en önemli örneklerinden biri de şüphesiz hac yolculuklarıdır. Burada biri Kahire diğeri İstanbul merkezli iki hac rotasından bahsedilmektedir. Kahire merkezli hac kervanları Kahire Kızıldeniz arasını çölden geçerek deniz yoluyla Arap Yarımadası'na; İstanbul merkezli kervanlar ise İstanbul, Eskişehir, Konya üzerinden Toroslar Adana, Şam, Mekke'ye ulaşmaktaydı (Kozak vd.; 2008: 34).

1863 yılında İstanbul'da kurulan seyahat acentası sayesinde turizm faaliyetleri de hareket kazanmıştır. 1870 yılında Paris-İstanbul demiryolu hattının Wagon Li firmasına ait Orient Express seferlerinin aktif olarak kullanılmaya başlanması ile özellikle İstanbul'da hareketlenen bu turizm faaliyetleri neticesinde konaklama imkanı için oteller yapılmıştır. 1890 yılında açılan Pera Palas bunlardan bir tanesi ve hatta en ünlüsüdür. Bununla birlikte 28 Ekim 1890 yılında "Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik edilecek 190 sayılı Nizamname" ile birlikte dış turizm hareketlerinin bir sonucu olarak çıkarılmıştır (Maviş, Ahipaşaoğlu, Kozak, 2002; 134). Ancak bu yıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesi ve yaşanan iç karışıklık ve savaş dönemi turizm faaliyetlerine engel olmuştur.

3.2. Cumhuriyet Dönemi

Türkiye'de turizmin gelişimini anlamak için iki dönemden bahsetmek gerekmektedir. Planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak ele alabileceğimiz bu süreç bugünü de içine almaktadır.

3.3. Planlı Dönem Öncesi

1920'li yıllarda yabancı firmalar tarafından kurulan ilk seyahat acentaları (NATTA, PASSRAPIDE, TUTTA, Le Globe, BULEKS, ITA, Nihat ve Şevki vb. gibi) ile birlikte turizm sektörünü yavaş yavaş tekrar hareketliliğe kavuşturmaya başlamıştır. 1923 yılı ile birlikte baştan aşağı değişen bir ülkenin ilk faaliyetleri arasında turizm faaliyetlerini iyileştirme ve geliştirme olmuştur. İlk adım 6 Kasım 1923'te Atatürk'ün önderliğinde ve Reşit Saffet Atabinen öncülüğünde atılmış ve "Türkiye Seyyahin Cemiyeti"nin kurulmuştur. Daha sonraları 1930'da bu cemiyet Türkiye Turing ve Otomotiv adını almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında,

önemli bir ihtiyaca hizmet ederek turizm, kültür-sanat ve otomobil alanlarında, bir devlet kurumu gibi görev yapmış, bu amaçla Türkiye'nin ilk tanıtım afişlerini, ilk şehir rehberlerini, ilk müze broşürlerini, ilk karayolları haritasını basmış ve ilk dil kursları açılarak, ilk tercüman rehber sınavları yapılmış, ilk turizm incelemeleri yazılmış ve yayınlanmış, turizm kongre ve konferansları düzenlenmiştir (Sarı Çallı, 2015; 18, https://www.turing.org.tr/:erişimtarihi16.09.2022). Böylece yeni kurulmuş bir devletin turizm alanında ihtiyacı olan bu çalışmalar ve faaliyetlerle turizm sektöründe kendine yer bulmuştur.

Daha sonraları 1924 yılında ilk yataklı trenin hizmete girmesi (Haydarpaşa-Ankara arasında) ile Anadolu'ya doğru da hareketlilik devam etmiştir. 1934 yılında Cumhuriyet'in turizm faaliyetleri ile ilgili ilk yasal kanunu, "İktisat Vekaleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında 2450 Sayılı Kanun" çıkarılmıştır. 1925 yılında Türkiye Tayyare Cemiyeti'nin kurulması (1933 yılında Türk Havayolları İşletmesi adını almıştır), 1937 yılında Turizm Müdürlüğü kurulmuştur ve 1939 yılına gelindiğinde ise, tanıtma ve turizm işleri bir müdürlük halinde Ticaret Bakanlığı'na bağlı Turizm Dairesi'ne dönüştürülmüş, 1940 yılında Basın ve Umum Müdürlüğüne, 1943'de Basın Yayın Umum Müdürlüğüne, 1949'da Basın Yayına ve Turizm Genel Müdürlüğüne bağlı Turizm Dairesine bırakılmıştır (Maviş, Ahipaşaoğlu, Kozak; 2002: 136). Aynı yıl 5392 sayılı yasanın 17. maddesi çerçevesinde turizm alanında yapılacaklar ve atılacak adımların görüşülmesi amacıyla "I. Turizm Dayanışma Toplantısı" düzenlenmiştir. Bu toplantı sonucunda "Turizm Ana Programı" turizmin geliştirilmesi ve olumsuz sonuçlarının da önüne geçilmesi hususiyeti ile ilgili bir program hazırlanmıştır. Ancak dönem koşulları nedeniyle etkin ve aktif bir şekilde uygulanamamıştır. Turizm alanında yapılacak yatırımların teşviki için 1950'de 5647 Sayılı Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu çıkarılmış ve aynı yıl Türkiye Emlak Kredi Bankasında 1.000.000 TL'lik kredi fonu oluşturulmuştur. 1953 yılında 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1955 yılında Turizm Bankası A.Ş. kurulmuştur. 1957 yılında Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, "Basın Yayın ve Turizm Vekâleti" adıyla Bakanlık olmuştur (Yıldız; 2011: 58, Uca; 2018: 202, 203).

1960 yılında yaşanan ihtilal hareketi ile ülkede konuda olduğu gibi turizm sektöründe de sıkı bir dönem yaşanmıştır. Nitekim turizm alanında yapılan yatırımlar durdurulmuş, verilen krediler geri çekilmiştir (Ünlüönen, Kılıçlar; 2004: 3,4). Bu durgun dönem turizmi de olumsuz etkilemiştir. Yavaşlayan turizm faaliyetlerinin yeniden ivme kazanması biraz zaman alsa da 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle turizmde yeniden gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1962 yılında, 1960 öncesinde başlamış olan turistik yatırımları durduran uygulama gevşetilmiş ve bu yatırımların bir kısmı tamamlanabilmiştir (Ünlüönen, Tayfun; 2009: 3).

3.4. Planlı Dönem Sonrası

Genel itibariyle Türkiye, 1963 sonrası dönem hemen her sektörde geçerli planlama dönemine girmiştir. Turizm de bu sektörlerden biridir. Günümüze kadar olan zamanı kapsayan bu planlama dönemi, **I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)** ile başlamıştır. Bu bağlamda 1963 yılında bakanlık bünyesinde örgütlenen turizm sektörü Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulmasının ardından daha da kurumsallaşmıştır. Bu dönemde turizme yapılan yatırımların artırılmasına yönelik adımlar atılmıştır. I. plan döneminde devlet tarafından yapılan bir atılım da turizm bankası aracılığı ile Abant, Kilyos, İstinye, Akça, Çeşme, Marmaris ve Uludağ gibi yerlerde örnek tesisler olarak büyük oteller ve tatil köyleri inşa edilmesidir (Karakaya; 1998: 115, 116, I. BYKP; 1936: 427, 428). **II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)** ile birlikte turizm yatırımları kitle turizmine yönelik olarak desteklenmeye başlamış ve iç turizmin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Uca; 2018: 203, Yavuz, Karabağ; 2009: 119). Bu amaçla "Turizm İşletmeleri Kurumu"nun kurulması, verilen kredilerin artırılması, Türkiye'nin turizm açısından fiziki bir planının yayınlanması, uluslararası işbirliğine gidilmesi ve tarihi eserlerin korunması hususunda kararlar alınmıştır. Ayrıca Antalya, Muğla ve Kapadokya'nın turizm sektörü içinde gelişimini hedefleyen ayrı planlar hazırlanmıştır (Karakaya; 1998: 117, 118). **III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**'nda ise; dış turizm, iç turizm faaliyetlerini geliştirmek ve bunların tanıtımının yapılması konusu temel hedef olmuştur. Mevzuat düzenlemelerinin yapılması, kıyı kanunun çıkarılması, turizm pazarlaması ve tanıtımı hususunda düzenlemeler yapılmıştır (Maviş, Ahipaşaoğlu, Kozak; 2002: 139, 140). Ancak yaşanan 1973 yılından yaşanan petrol krizi hem dünyayı hem de Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatı nedeniyle de turist sayısında ciddi azalma yaşanmıştır. Bunun en büyük nedenlerinin başında şüphesiz Kıbrıs Adası'nın Türkiye'nin turizm merkezlerine oldukça yakın olması gelmektedir (Yıldırım; 2005: 11). Bu gelişmeler turizmin gelişmesini sekteye uğratmış ve istenilen düzeyde bir gelişim ve büyüme yaşanmasının önüne geçmiştir.

1980 sonrası döneme denk gelen **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**'nda ise yaşanan en büyük değişiklik 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan "Ekonomik İstikrar Tedbirleri"dir. Bu karar kapsamında 1982 yılında sektördeki sıkıntıları çözmek ve gerekli yasal düzenlemeleri getirmek amacıyla "Turizmi Teşvik Yasası" yürürlüğe konmuştur. Bu yasa çerçevesinde sektörde yaşanan olumsuzluklar büyük ölçüde giderilmesi, büyümesi ve gelişmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte aynı yıl yaşanan askeri darbe ile Özal döneminde serbest piyasa ekonomisine geçiş yaşanmış ve sunulan teşviklerle birlikte böylece turizmde hızlı bir gelişme kaydedilmiştir (Yavuz, Karabağ; 2009: 119, Yıldırım; 2005: 12-14). Ayrıca bu dönemde uçak filosunun artırılması, charter seferleri düzenlenmesi, kıyı alanlarına ikinci

konutların yapımına önlem alarak buraların kamu alanlarına bırakılmasını sağlamaya yönelik tedbirler alınmıştır (IV. BYKP; 1979: 432, 433). **V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**'nda, daha çok Türkiye'nin sahip olduğu tarihi ve kültürel özelliklerin değerlendirilerek doğal ve çevre özelliklerin birlikte turizm kapsamında etkin bir şekilde ele alınması ve bu alanların korunma altına alınması da amaçlanmıştır. Bu kapsamda bakanlık tarafından yapılan en önemli atılım faaliyeti Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi olmuştur. Bu proje çok yönlü eksenlerde birbirini beslyen unsurlara sahipti ve devlet eli ile desteklenmenin yanı sıra özel sektörü de teşvik edici özelliğe sahipti (Karakaya; 1998: 121, 122, V. BYKP; 198, 199).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), o güne kadar yapılmış diğer planlardan daha çok turizme önem veren bir anlayış içermektedir. Şüphesiz bir önceki planda yakalanan turizmdeki başarı bunda büyük rol oynamıştır. Bu dönemde özellikle turizmin alt ve üst yapısını destekleyici kararlar alınmış, bu alanların iyileştirilmesi ön plana alınmıştır (Karakaya; 1998: 122, 123, VI. BYKP; 1989: 281, 282). Ayrıca Plan'da değişen turizm algısı da iyi saptanmış ve bu yönde kararlar alınmıştır. Nitekim bu dönemde tüm dünyada özellikle kültür turizmi ağırlık kazanmaya başlamış, deniz, kum ve güneşin tercih edildiği paket tatil anlayışından yavaş yavaş vazgeçilmeye başlanmıştır (Yıldırım; 2005: 18). 90'lı yıllar turizmde yaşanan gelişmelerin yavaş yavaş rayına girdiği ve hız kazandığı 80'li yıllardan beslenerek devamlılığını sağlamıştır. Kendinden önceki dönemlerin başarı ve gelişmeleri ile birlikte 90'lı yıllar turizmde yoğun ivmelerin kaydedildiği bir yıl olmuştur. Ancak bu gelişmeye sekte vurun bir savaş durumu yaşanmış, 1991'de gerçekleşen Körfez Savaşı Türkiye turizmi için olumsuz etki yaratmıştır. Ancak yine de istatistikler bir önceki döneme göre daha fazla turistin geldiğini kaydetmiştir (VI. BYKP; 1989: 282).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), doğal sermayenin korunmasını, alternatif turizm faaliyetlerini destekleyerek turizmi tüm mevsimlere yaymayı, talep konusunda yeniliklere bağlı olarak sektörde küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi, yerli tur operatörlüğünün yaygınlaştırılmasına çalışılması, tanıtma ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi konusunda kararlar alınmıştır. Ayrıca sektörde rekabeti ve hizmeti destekleme amacıyla sertifikasyon sistemine geçilmesini de ön görmüştür (VII. BYKP; 1995: 162, 163). Bu dönemde oldukça iyi başarılara da imza atılmıştır. Nitekim hükümetler arası düzeyde yapıcı bir işbirliği politikası izlenmiş ve bu amaçla diğer ülkelerle yapılan turizm anlaşmalarının sayısı artmıştır. 1997 yılında Tataristan, KKTC, Bulgaristan, Polonya ve Malta ile turizm işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Böylece Türkiye'nin turizm işbirliği antlaşmalarının sayısı da 52'ye ulaşmıştır (Münger; 1999: 54). Gelişmeler istatistiki veriler planlanan ve gerçekleşen bağlamında oldukça umut vadedici olmuş ve turizm gelişme kaydetmeye devam etmiştir.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)'nda temel amaç, turizm sektörünün direncini arttırmaya ve böylece krizler karşısında ayakta kalabilecek kapasitede olmasına yönelik kararlar almak olmuştur. Turizm teşviklerinde önceliğin, pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve mevcut ulaşım toplam kalite iyileştirilmesine verileceği belirtilmiştir. Tüm mevsimlerde turizmin yapılmasını sağlayacak alternatif turizm türleri de yine bu planın konuları arasındadır. Ayrıca turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla dinamik ve stratejik Turizm Sektörü Ana Planı (TUSAP) uygulamaya alınmıştır. Sürdürülebilir turizmin sağlanması için gerekli düzenlemelerden bahsedilmiş ve eko turizmin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Kanun Tasarısı çalışmalarının tamamlanması, Türkiye Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acenteleri Birliği Yasası'nın günün koşullarına uygun hale getirilmesi, Turistik Otelciler ve Turizm İşletmecileri Birliği Kanunu çalışmalarının tamamlanması amaçlanmıştır. Deniz Turizmi Birliği Kanun Tasarısı çalışmalarının, turist rehberliği mesleğine mensup olanların mesleki etkinliklerini artırmak ve bir meslek disiplini altında örgütlenmelerini sağlamak üzere Türkiye Turist Rehberleri Birliği ve Turist Rehber Odaları Kanunu Tasarısı çalışmalarının, Pansiyon İşletmeleri ve Türkiye Pansiyon İşletmecileri Birliği Kanunu Tasarısı çalışmalarının tamamlanması, Yat Turizmi Yönetmeliğinin tekrar düzenlenmesi hedeflenen bir diğer gündem maddeleridir (VIII. BYKP; 2000: 166-169).

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2012)'nda; turizm son 20 yıl boyunca en önemli döviz getiren sektör olarak değerlendirilmiştir. Bu plan dahilinde turizm tanıtım ve pazarlamasının yetersiz kaldığı ve bu yönde yeni atılımların yapılması gerektiği düşünülmüştür (IX. BYKP; 2006: 35). Bu planda turizm konusu çok detaylı olarak işlenmemiş ancak 2007 yılında hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023"te hazırlanmış ve bu raporlar dahilinde turizmin geliştirilmesi ve tanıtımı için yapılması gerekenler ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Ayrıca planda turizm sektörünün, ülkemizin refah ve gelişmişlik dengesizliklerini giderek ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayabileceği, tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici sürdürülebilir bir yaklaşımın benimsenmesi, tanıtım, pazarlama, altyapı, turizm eğitimi ve çevre konularına ağırlık verilmesi de hedeflenmiştir (Polat; 2016: 91).

Türkiye Turizm Stratejisi 2023, ülkemiz turizminin sürdürülebilirlik prensiplerine bağlı kalarak tüm yıla yayılmasını amaçlamıştır. Dokuzuncu Kalkınma Planı amaçları ile uyum içinde olan plan, turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini hedeflemektedir (Türkiye Turizm Stratejisi 2023; 2007:1). Bu planda tanıtım faaliyetlerinin nasıl finanse edileceği, hangi tanıtım araçlarının kullanılacağı, tanıtım etkinliğinin ölçülmesi, koordinasyonu gibi konulara açıklık getirilmiş, sorumlu ve ilgili kuruluşlar belirlenmiştir (Demir; 2014: 117).

Onuncu Kalkınma Planı (2013-2018) kapsamında turizm konusunda; nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelinmesi; daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi, turizmin her kademesinde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde özellikle bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelinmesi temel amaç olmuştur. Turizmde temel kaynaklarını teşkil eden doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve nitelikten ödün vermeden sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin, STK'ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımının arttırılması amaçlanmıştır (X. BYKP; 2013: 114). Buna karşılık turizm sektöründe, 2006-2012 döneminde yabancı turist sayısı ve turizm geliri yaklaşık yüzde 60 oranında artmış olmasına rağmen turist başına elde edilen gelir seviyesinin düşüklüğü devam etmektedir (X. BYKP; 2012: 22). Bu sebeple alternatif turizm sektörlerinin gelişmesine yönelik gelişmelerin desteklenmesi ön plana çıkmıştır (X. BYKP; 2012: 114).

On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (2019-2023) gelindiğinde; öncelikli sektörlere ilaveten tarım, turizm ve savunma sanayii kalkınma planında öncelikli gelişme alanları olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra gelişen sağlık hizmetlerinde fiyat ve kalite olarak daha cazip ülkeler hakkında bilgiye erişimin artması ve ulaşımın kolaylaşmasıyla sağlık turizmi sektörünün büyümesi beklenmektedir (XI. BYKP; 2019: 2, 9). Bu planda ayrıca turizm hizmetlerinin çeşitliliği ve niteliğinin artırılması ve böylece turizmin ekonomiye olan katkısının önemli ölçüde artırılması hedeflenmiştir (XI. BYKP; 2019: 34). Planın temel amaçları arasında; özellikle son yıllarda değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi, konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması yer almaktadır (XI. BYKP; 2019: 94).

Bu döneme kadar yapılmış olan toplamda 55 yıllık bir süreci kapsayan on kalkınma planı sonunda; 1980'lere kadar olan dönemin turizm politikası ve planlaması açısından bir hazırlık evresi olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Nitekim bu hazırlık evresinde planlı modele geçişin temelleri atılmış, turizm altyapısı oluşturulmaya, ülkemizin sahip olduğu turizminin kaynaklarını uluslararası düzeyde tanıtmaya ve ülke imajı inşa edilmeye çalışılmıştır. 1980 yılından 1990'lara kadar olan dönemde, turizm politikası ve planlaması açısından gelişmeyi temsil eden dönemdir. Bu dönemde öncelikli sektör olarak ele alınan turizm, uygulanan teşvik ve tanıtım politikaları ile canlanmış, büyümüş ve güçlenmiştir. 1990 sonrası dönemde ise turizm sektörünün olgunluk seviyesine ulaştığı söylemek mümkündür. Ülke ekonomisine

ciddi katkılar sunan turizm sektörü, bu dönemde daha da öne çıkmış; Türkiye, küresel ölçekte önemli bir turizm merkezi haline gelmiştir (Batuhan; 2020: 81). Deniz, kum, güneş turizm faaliyetine ek olarak mevsime bağlı olmadan yılın her dönemine yayılan alternatif turizm faaliyetleri de ön plana çıkmış ve bu konuda tanıtım, pazarlama faaliyetlerine yer verilmiştir.

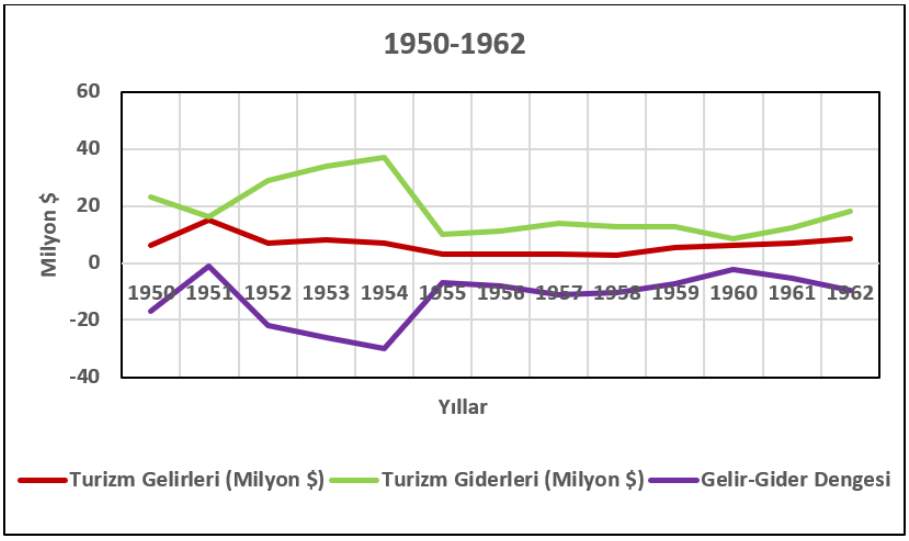
Son yapılan planlama olan On Birinci Kalkınma Planında ülke turizminde ön plana çıkan pazarları güçlendirme ve geliştirme amaçlanırken, Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere yeni pazarlardan etkin şekilde yararlanmayı da hedeflemektedir. Ayrıca turizmde sürdürülebilirlik ilkesi ile hareket edilmesinin de önemine vurgu yapmaktadır (XI. BYKP; 2019: 94).

Tüm planlamalar birlikte değerlendirildiğinde; zamanla kitle turizminden ziyade alternatif turizm ve sürdürülebilir turizm türleri ağırlık kazanarak planlama politikalarının başında gelmiştir. Bu perspektif dahilinde, yıllar içerisinde turizmin getirdiği avantajlar yanında dezavantaj olarak değerlendirilebilecek olan ve özellikle de kıyı alanlarına oldukça baskı yapan kitle turizmine yapılan yatırımlar, son yıllarda dünyada da gittikçe önem kazanan farklı ve sürdürülebilir turizm türlerine doğru eğilim göstermektedir. Nitekim günümüz temel bakış açılarının başında gelen sürdürülebilirlik kavramı bu bağlamda turizm için oldukça önem arz etmektedir. Sahip olunan doğal ve beşeri kaynakların bu ilke ile koruma-kullanma dengesinde olması son yapılan planlamalarda da ön plana çıkmaktadır.

Tablo 1. Planlı Dönem Öncesi (1950-1962) Turizm Verileri

Yıl	Turist Sayısı	Turizm Gelirleri (Milyon $)	Turizm Giderleri (Milyon $)	Gelir-Gider Dengesi
1950	28.625	6	23	-17
1951	31.377	15	16	-1
1952	38.837	7	29	-22
1953	70.055	8	34	-26
1954	95.818	7	37	-30
1955	76.569	3	10	-7
1956	93.605	3	11	-8
1957	100.803	3	14	-11
1958	114.744	2,6	12,8	-10,2
1959	126.690	5,4	12,6	-7,2
1960	94.077	6	8,3	-2,3
1961	129.104	7,1	12,3	-5,2
1962	172.867	8,3	18	-9,7

Kaynak: Ünlüönen, Tayfun; 2009: 3.

Grafik 1. Planlı Dönem Öncesi Turizm Gelir-Gider Durumu

Genç olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir savaştan çıkmış, yeni bir yönetim şeklini benimsemiş ve bu doğrultuda adımlar atmış olması ekonomisinin devlet eli ile yapılan yatırımlar neticesinde zamanla iyileşmeye başlaması son derece olağan bir durumdur. Planlı dönem öncesinde bazı tedbirler alınıp bu yönde çalışmalar yapılsa da esas gelişme 1980'lerden sonra yaşandığını söylemek yerinde olacaktır. 1963 sonrasında başlayan ve günümüzü de içine alan planlı dönem sayesinde ekonomi politikalarının belli bir düzen ve denge içerisinde ilerlediğini söylemek yerinde olacaktır.

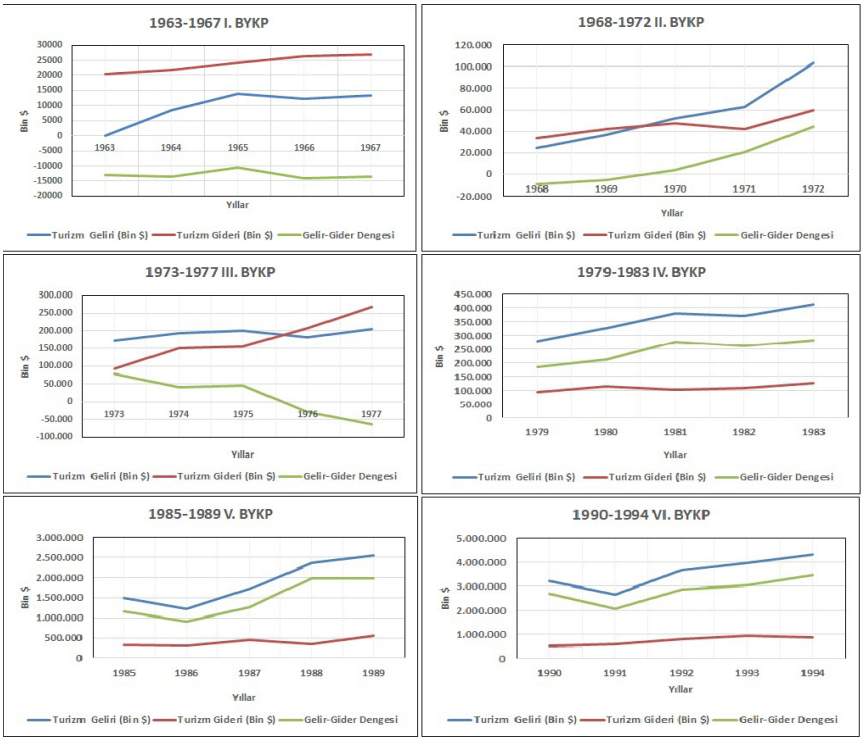
Tablo 1 ve Grafik 1'de planlı dönem öncesi Türkiye'de turizm verilerine bakacak olursak gelir gider dengesinin oldukça olumsuz bir durumda olduğunu ve Türkiye ekonomisine katkısının olmadığını söylemek mümkün olacaktır. Gelirden çok giderin olduğu bir dönem sonrasında planlı döneme geçerek turizmin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Tablo 2. Planlı Dönem Sonrası Ziyaretçi Sayıları, Turizm Geliri-Gideri ve Dengesi

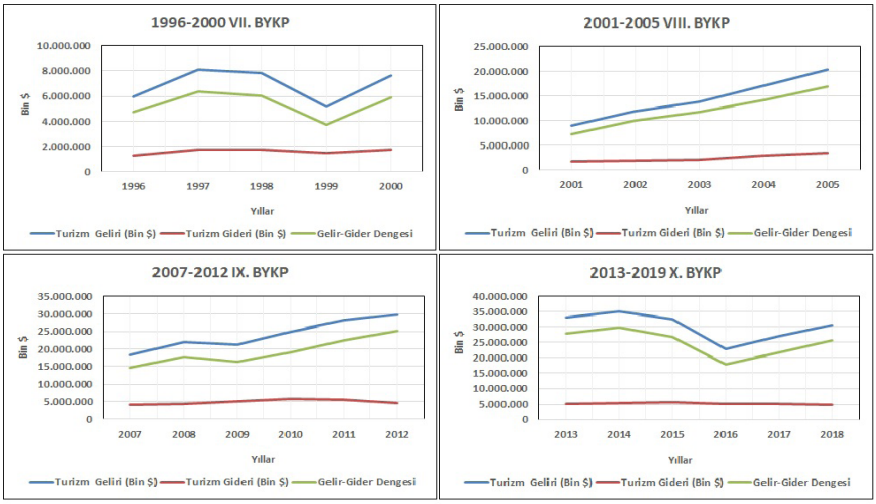
Yıl	Ziyaretçi Sayısı (Kişi)	Turizm Geliri (1000 $)	Turizm Gideri (1000 $)	Gelir-Gider Dengesi	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%)
1963	198.481	7.659	20.511	-12852	0,1
1964	229.347	8.317	21.807	-13.490	0,1
1965	361.758	13.758	24.310	-10.552	0,2
1966	440.534	12.134	26.329	-14.195	0,1
1967	574.055	13.219	26.813	-13.594	0,1

1968	602.996	24.082	33.439	-9.357	0,2
1969	694.229	36.573	42.231	-5.658	0,3
1970	724.784	51.597	47.738	3.859	0,5
1971	926.019	62.857	42.192	20.665	0,5
1972	1.034.955	103.731	59.320	44.411	0,6
1973	1.341.527	171.477	93.013	78.464	0,8
1974	1.110.298	193.684	151.797	41.887	0,6
1975	1.540.904	200.861	154.954	45.907	0,5
1976	1.675.846	180.456	207.893	-27.437	0,4
1977	1.661.416	204.877	268.528	-63.651	0,4
1978	1.644.177	230.398	102.476	127.922	0,4
1979	1.523.658	280.727	95.070	185.657	0,5
1980	1.288.060	326.654	114.728	211.926	0,6
1981	1.405.311	381.268	103.313	277.955	0,8
1982	1.371.717	370.320	108.919	261.401	0,7
1983	1.625.099	411.088	127.337	283.751	0,8
1984	2.117.094	840.000	276.806	563.194	1,7
1985	2.614.924	1.482.000	323.600	1.158.400	2,8
1986	2.391.085	1.215.000	313.570	901.430	2,1
1987	2.855.546	1.721.117	447.739	1.273.378	2
1988	4.172.727	2.355.295	357.966	1.997.329	2,6
1989	4.459.151	2.556.529	565.000	1.991.529	2,4
1990	5.389.308	3.225.000	520.000	2.705.000	2,1
1991	5.517.897	2.654.000	592.000	2.062.000	1,8
1992	7.076.096	3.659.000	776.000	2.883.000	2,3
1993	6.500.638	3.959.000	934.000	3.025.000	2,2
1994	6.670.618	4.325.000	866.000	3.459.000	3,3
1995	7.726.836	4.957.000	912.000	4.045.000	2,9
1996	8.614.085	5.962.100	1.265.000	4.697.100	3,2
1997	9.689.004	8.088.549	1.716.000	6.372.549	4,2
1998	9.752.697	7.808.940	1.753.000	6.055.940	2,9
1999	7.487.285	5.203.000	1.471.000	3.732.000	5,3
2000	10.428.153	7.636.000	1.711.000	5.925.000	5,4
2001	11.618.969	8.932.012	1.738.000	7.194.012	4,5
2002	13.256.028	11.900.925	1.880.000	10.020.925	4,4
2003	14.029.558	13.854.866	2.113.300	11.741.566	4,2
2004	17.516.908	17.076.607	2.954.460	14.122.147	3,5
2005	21.124.886	20.322.111	3.394.601	16.927.510	3,2
2006	19.819.833	18.593.951	3.270.948	15.323.003	3,4

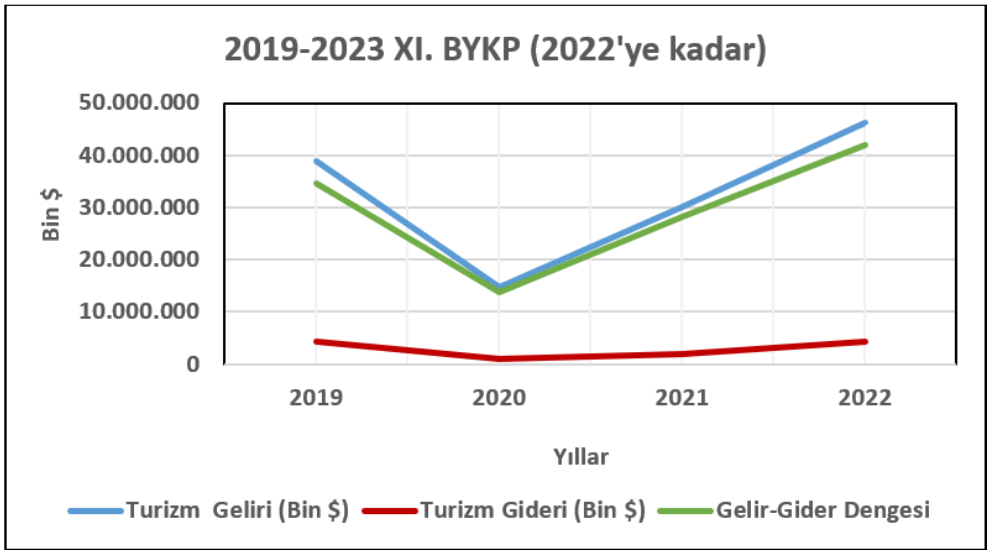
2007	23.340.911	18.487.008	4.043.283	14.443.725	4,1
2008	26.336.677	21.950.807	4.266.197	17.684.610	3,4
2009	27.077.114	21.249.335	5.090.440	16158895	3,6
2010	28.632.204	24.930.997	5.874.520	19.056.477	3,4
2011	31.456.076	28.115.692	5.531.486	22.584.206	3,6
2012	36.463.921	29.689.249	4.593.389	25.095.860	3,7
2013	39.226.226	33.073.502	5.253.565	27.819.937	3,9
2014	41.415.070	35.137.949	5.470.481	29.667.468	4,3
2015	41.617.530	32.492.212	5.698.423	26.793.789	6,2
2016	31.365.330	22.839.468	5.049.793	17.789.675	2,6
2017	38.620.346	27.044.542	5.137.244	21.907.298	3,1
2018	45.628.673	30.545.924	4.896.310	25.649.614	3,8
2019	51.860.042	38.930.474	4.403.670	34.526.804	4,6
2020	15.826.266	14.817.273	1.104.545	13.712.728	1,7
2021	29.357.463	30.173.587	1.851.922	28.321.665	
2022	51.387.513	46.284.907	4.276.533	42.008.374	
Kaynak: Tüik, Türsab; 2023.					

Grafik 2. I.-VI. Dönem BYKP Turizm Gelir-Gider-Denge Grafikleri
Kaynak: Tüik, Türsab

Grafik 3. VII.-X. Dönem BYKP Turizm Gelir-Gider-Denge Grafikleri
Kaynak: Tüik, Türsab

Grafik 4. XI. Dönem Turizm Gelir-Gider-Denge Grafiği
Kaynak: Tüik, Türsab

Tablo 3. Türkiye'deki Turizm İşletme-Yatırım Belgeli Tesisler ve Yatak Kapasiteleri (1966-2022)

Yıllar	Turizm İşletme Belgeli Tesisler			Turizm Yatırım Belgeli Tesisler		
	Tesis	Oda	Yatak	Tesis	Oda	Yatak
1966	165	*	16151	291	*	23807
1967	196	*	18158	371	*	29859
1968	225	*	21643	350	*	26803
1969	249	*	24907	340	*	29048
1970	292	*	28354	301	*	25872
1971	337	*	32114	259	*	25619
1972	363	*	34628	157	*	19874
1973	388	*	38528	180	*	24605
1974	400	*	40895	185	*	25739
1975	421	23860	44957	202	12846	25956
1976	439	24983	47307	227	12802	26068
1977	446	26496	50379	261	14359	28230
1978	473	27233	52385	261	13127	26190
1979	494	28013	53956	265	12803	25727
1980	511	28992	56044	267	13019	26288
1981	529	30050	58242	278	15159	30291
1982	569	32011	62372	339	18172	36332
1983	611	33694	65934	376	21410	43425
1984	642	34666	68266	412	26372	53615
1985	689	41351	85995	501	34251	71521
1986	731	44342	92129	638	48615	101383
1987	834	51040	106214	892	73537	153786
1988	957	58914	122306	1268	105736	218445
1989	1102	70603	146086	1662	139497	288896
1990	1260	83953	173227	1921	156702	325515
1991	1404	97260	200678	1987	158372	331711
1992	1498	105476	219940	1938	148017	309139
1993	1581	113995	235238	1788	132395	276037
1994	1729	128065	265136	1578	114913	240392
1995	1793	135436	286463	1334	96517	202483
1996	1866	145493	301524	1309	96592	202631
1997	1933	151055	313298	1402	110866	236632
1998	1954	151397	314215	1365	116286	249125
1999	1907	153749	319313	1311	114840	245543
2000	1824	156367	325168	1300	113452	243794
2001	1980	175499	364779	1240	107262	230248
2002	2124	190327	396148	1138	102972	222876
2003	2240	202339	420697	1130	111894	242603

2004	2357	217664	454290	1151	118883	259424
2005	2412	231123	483330	1039	128005	278255
2006	2475	241702	508632	869	123326	274687
2007	2514	251987	532262	776	112541	254191
2008	2566	268633	567470	772	113487	258287
2009	2625	289383	608765	754	103119	231456
2010	2647	299621	629465	877	114771	252984
2011	2783	319319	668829	922	122364	267900
2012	2870	336447	706019	960	126592	273877
2013	2982	357440	749299	1056	139928	301862
2014	3131	384454	807316	1117	145648	309556
2015	3309	404462	850089	1125	146162	314194
2016	3641	426981	899881	1135	144162	312912
2017	3771	446228	935286	1051	122228	263033
2018	3925	464927	974574	981	104910	225421
2019	4038	473609	992341	723	84172	180852
2020	4218	487386	1020985	649	77587	167673
2021	4801	508511	1065537	585	64002	139703
2022*	20534	860151	1809629	646	70404	155013

Kaynak: Türsab, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
(* 28.07.2021 tarih ve 7334 sayılı Kanunla değişik 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu'nun geçici 11 inci maddesi ile; ilgili idaresinden alınmış işyeri açma ve çalışma ruhsatı ile faaliyette bulunan belediye belgeli konaklama tesislerine "Basit Konaklama Turizm İşletmesi Belgesi" alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu bültenin yayınlandığı tarihe kadar "Basit Konaklama Turizm İşletmesi Belgesi" alan tesislerin sayıları işletme belgeli tesis sayılarına dahil edilmiştir).

Tablo 2 ve Grafik 3-4 birlikte değerlendirildiğinde yıllar içindeki turizm gelirlerinin arttığını ve gelir gider dengesinin sağlanarak artıya geçtiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda bahsi geçen planlama döneminin ve hedeflenen potansiyelin günden güne turizm sektörüne ivme kazandırması söz konusudur. Yaşanan gelişmelerin sayılara yansıması olarak ele alabileceğimiz bu değerler doğrultusunda, Türkiye ekonomisinde turizmin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

I.BYKP grafiği incelendiğinde eksilerde olan gelir-gider dengesinin eksilerde olduğunu, planlı dönem öncesinden pek de bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu aşamada turizm için yapılan yatırımların fazla olması zamanla bu açığı kapatmıştır. Turizm gibi sektörlerin siyasi, askeri gibi durumlardan diğer sektörlerden daha fazla etkilenebilir oluşu onun zayıf noktasını oluşturmaktadır. Yaşanan en küçük değişim bile bu sektörü olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim 1972 yılı sonrasında ivme kazanan turizm gelirleri, 1974 yılında yaşanan Kıbrıs Barış Harekatı'ndan etkilenerek tekrar düşüşe geçmiştir. Bu dönem sonrasında gelir-gider arasında denge tekrar bozulmuş ve turizm gelirlerinin payı düşmüştür. Bu düşüş yaşanan petrol kriziyle birlikte 1979 yılına kadar devam etmiş, 1980'li yıllardan itibaren tekrar artışa geçmiştir.

1980'ye kadar turizmin ekonomiye olan katkısının az olmasının en önemli sebeplerinden biri, bu yıllardan sonra yapılan planlamanın kitle turizmine yönelik olmasına rağmen bu konuda fiziki bir yatırımın gerçekleştirilmemiş olmasıdır (Somuncu; 2006: 166). Türkiye'de 1980 sonrasında alt yapıyı destekleyici yatırımların yapılması ve 1950'li yıllardan beri uygulanan ithal ikameci sistemin terkedilmesiyle yerine ihracata dayalı, dışa açık, liberal politikalar uygulanmaya başlanmasıyla iktisadi bir dönüşüm yaşanmıştır. Ekonominin tüm sektörlerinde olduğu gibi turizm sektörünü de etkileyen bu değişim döviz kazanmak bakış açısı ile ilerletilmiştir. Bu sebeple 1982 yılında "Turizm Teşvik Kanunu" yürürlüğe alınarak bu konuda atılımlar yapılmıştır. Bu kanunla birlikte turizme yapılan yatırımların artırılması ve teşvik edilmesi amaçlanmıştır. 1983 ve 1984 yıllar arasında Turizm gelirleri ve GSHM içindeki turizminde payı ciddi oranda yükselmiş, iki katından fazla artmıştır.

Ayrıca "Turizm Teşvik Kanunu" çerçevesinde, kamu arazilerinin turizm sektörü tahsis edilmiş ve turizm yatırım ve işletmelerinin niteliklerine yönelik yönetmelikler hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur. Böylece serbest pazar ekonomisine geçiş sürecinde kamu arazilerinin turizm yatırımlarına 49 yıllığına tahsisi gibi çeşitli olanaklar tanınmıştır (Yıldırım; 2005: 14). Nitekim Tablo 2'de 1982 sonrasında yaşanan bu gelişmelerin rakamlara yansıdığını da söylemek doğru olacaktır. 1980 sonrası dönemde turizm gelirleri yükselmeye devam ederken, GSMH içindeki payı da bu oranda gelişme kaydetmiştir.

Yapılan yatırımlarla turizm tesisleri nicelik ve nitelik olarak artmış ve konaklama kapasiteleri de yine bu oranda gelişme kaydetmiştir. Öyle ki 1966 yılında işletme belgeli yatak sayısı 16.151, yatırım belgeli yatak sayısı 23.807 iken 1990 yılında bu sayı iletme belgeli 173.227'ye, yatırım belgeli olanlar ise, 325.515'e ulaşmıştır (Tablo 3).

1990 yılından sonra turizme verilen önemin artmasıyla birlikte, turizm gelirlerinin artması söz konusu olmuştur. Ülkeye artan döviz girişi nedeniyle de ekonomi içindeki payının da artması, turizme yapılan yatırımların çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Özellikle 1990 öncesi dönemde turizmde yaşanan büyük ivme bunu desteklemiştir. Nitekim dünyada değişen turizm algısı da planlama hedeflerine yansımış ve alternatif turizme ağırlık verilmiştir (V. BYKP; 281, 282). Bu planlama döneminde 1990 yılında 3.225.000 $ iken, 1994 yılında yaklaşık %50 oranında bir artışla 4.325.000 $ olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, turizm gelirlerinin GSMH içindeki oranı, 1990 yılında %2,1'den 1994 yılında %3,3'e yükselerek, 1963 yılında başlayan bu planlı kalkınma döneminin en yüksek oranına ulaşmıştır.

1996 yılına gelindiğinde bir başka planlı döneme geçilmiş ve ülkede 8.614.085 kişi ziyaretçi olarak gelmiştir. Bu sayı yaklaşık %21'lik bir artışla 2000'de 10.428.153 kişi olarak

kaydedilmiştir. Turizm gelirleri ise, 1996 yılında 5.962.100 $ iken 2000 yılında bu değer yaklaşık %35 oranında bir artışla 7.808.940 $ olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, 1998 yılında 9.752.697 kişi yabancı ziyaretçi sayısı, 1999 yılında 7 milyon 464 bine gerilemiştir. Bunun temel sebebi ise, 1999 yılında yaşanılan depremin ülkeye gelen ziyaretçi sayısı ve dolayısıyla da ekonomi üzerindeki yansımasıdır. Tablo 2 ve Grafik 3'te de görüleceği gibi 1999'da yaşanan düşüş sonrası 2000 yılında değerler tekrar yükselişe geçmiştir.

Bir sonraki dönemde turizmin hem alt yapı hem de üst yapı çalışmalarına önem verilerek bu yönde atılan adımlar sayılarla da ortaya konmaktadır. Ayrıca bu dönemde 2001 yılında yaşanan ulusal krizin Türkiye turizminde canlanmaya sebep olduğu söylenebilir. Nitekim bir önceki yıla göre turist sayısında, turizm gelirlerinde gözlenen artışlar da bunu doğrular niteliktedir. 2001 yılında 11.618.969 kişi olan ziyaretçi sayısı, yaklaşık %83'lük bir artışla 2005'te 21.124.886 kişi olarak kaydedilmiştir. Turizm gelirlerinde ise durum yine artış yönünde olmuş, 2001 yılında 8.932.012 $, 2005 yılında yaklaşık %85 oranında bir artışla 20.322.111 $ olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde tesislerde konaklama kapasiteleri de artış kaydetmiştir. 2001 yılında işletme belgeli yatak sayısı 364.779, yatırım belgeli yatak sayısı 230.248 iken, 2005 yılında işletme belgeli yatak sayısı 483.330, yatırım belgeli yatak sayısı 278.155 olmuştur (Tablo 3).

2006 yılına gelindiğinde yaşanan düşüş dikkat çekicidir. 2006 yılında dünyada yaşanan kuş gribi salgınının Türkiye'de de görülmesi ile birlikte, ülkeye gelen turist sayısı 2006 yılında bir önceki yıla göre %6,18 oranında azalmıştır. Turizm gelirinin de bir önceki yıla göre %8,50 oranında gerilediği görülmektedir (Doğruol; 2021: 101) (Tablo 2).

2007 yılında yapılan IX. BYKP dahilinde turizm istatistikleri incelendiğinde 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Krizin ülkemizi de etkilediğini söylemek mümkündür. Ancak 2009 yılından itibaren ivmenin yükseldiğini söylemek mümkündür. Gelen ziyaretçi sayısı bu yılı takiben artmış, turizm gelirleri ve GSMH içindeki turizm payı da aynı oranda gelişme göstermiştir.

2013 yılı ile birlikte X. BYKP dahilinde kitle turizminin gelişmesine yer verilmemesi, onun yerine alternatif turizm çeşitlerine ağırlık verilmesi konusunda hedefler mevcuttur. Ancak bu kitle turizminin tamamen bitirilmesi elbette söz konusu değildir. Nitekim doğal kaynakları bakımından zengin olan ülkemizde, kitle turizminin devamlılığını sürdürülebilirlik prensipleri dahilinde ele almak daha yerinde olacaktır. Tablo 2 ve Grafik 3, 4 incelendiğinde 2015 yılında 41.617.530 ziyaretçi sayısı 2016 yılında, 31.365.330 kişiye gerilemiştir. Bu düşüşün temel sebebi ise özellikle 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'de yaşanan terör olaylarıdır. Güvenlik konusunda yaşanan olumsuz ortam koşulları turizm sektörünü olumsuz yönde etkilemiş, turizm işletmelerinde krizler yaşanmasına neden olmuştur. Bu yılı takip eden zamanda

yaşanan nispeten sakin ortam turizm sektöründe de kendini göstermiş ve özellikle 2018 yılı itibariyle turizm gelirleri ve ülkemize gelen ziyaretçi sayılarında bir artış gözlenmiştir.

2019 yılı ile birlikte hayata geçirilen XI. BYKP'nda 2019 yılında turizm gelirlerindeki artış söz konusudur. 2018 yılında başlayan yükseliş bu yılda da devam etmiştir. Bu artışın ardından, özellikle 2020 yılı başı itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünün neden olduğu pandemi ortamı hemen tüm sektörleri olumsuz etkilemiştir. Tüm dünyada yaşanan kısıtlamalar, seyahat yasakları, eğitim kurumlarının kapatılması gibi birçok sıkıntının yaşanmasına neden olmuştur. Turizm sektörünün de son derece olumsuz etkilendiği bu pandemi sürecinde turizm gelirleri, ülkeye gelen ziyaretçi sayısı son derece azalmıştır. 2019 yılında ziyaretçi sayısının 51.860.042 olduğu ancak 2020 yılından bu sayının yaklaşık %72 oranında bir azalma yaşanarak 15.826.266 kişiye gerilediği görülmektedir. Nitekim turizm gelirlerinde de aynı durum söz konusu olmuş 2019 yılında 38.930.474 $ iken, 2020 yılında gelir yaklaşık %66 oranın azalarak 14.817.273 $ olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 2017 yılında işletme belgeli yatak sayısı 935.286, yatırım belgeli yatak sayısı 263.033 iken, 2022 yılında işletme belgeli yatak sayısı 1.809.629, yatırım belgeli yatak sayısı ise, 1.55.013 olmuştur (Tablo 3). 2021 yılında aşının bulunması ile birlikte nispeten kısıtlamaların kalkması, seyahat yasaklarının da azalması ile birlikte bu değerlerde artış görülmüştür. 2021 yılında turizm geliri 30.173.587 $ olurken, ülkemize gelen ziyaretçi sayısı ise 29.357.463 kişiye yükselmiştir. Bu artış 2022 yılında da devam etmiş turizm geliri 46.284.907 $, ziyaretçi sayısı ise 51.387.513 kişiye ulaşmıştır. Hiç kuşkusuz bu artışın en büyük sebebi, insanların uzun zaman kapalı ve kısıtlı kalmaları ve bunun sonucunda nispeten kendilerini güvende hissettikleri bir ortam oluşmasıyla birlikte ilk fırsatta gezip görmeye, turistik faaliyetlere yönelmeleridir. Nitekim bu kabul edilebilir bir durumdur, çünkü insan sosyal bir varlıktır.

Tablo 4. Dünya Turizm Gelirlerinde Yıllara Göre Türkiye'nin Sıralaması

Yıllar	**Sıralama**
1985	17.
1994	20.
2002	12.
2003	9.
2004	8.
2005	8.
2006	9.
2007	10.
2008	9.

2009	9.
2010	9.
2011	10.
2012	12.
2013	12.
2014	12.
2015	12.
2016	17.
2017	15.
2018	15.
2019	14.
2021	5.
Kaynak: Türsab, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tüik'den derlenerek.	

Türkiye'nin dünya turizm gelirleri arasındaki sıralamasına bakıldığında özellikle son yıllarda gittikçe yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. Özellikle 2012-2019 yılları arasında sıralamasının gerilerde kaldığı ancak alternatif turizmin gelişmesine, uygulanan politikalara ve pazarlama çalışmalarına bağlı olarak 2021 yılında en yüksek seviyesine çıktığı söylenebilmektedir. Bunun başka bir sebebi olarak da, ülkemizde yaşanan ekonomik krizin, diğer ülke vatandaşları açısında bir çekicilik oluşturduğu, yüksek kalitede hizmetleri, ülkemiz para birimi kıyasında daha uygun ücretlere bulduğu ve tercihini etkilediği söylenebilmektedir.

4. Sonuç

Dünyada en bilinen tabiri ile bacasız sanayi olarak yer edinen, küresel anlamda en hızlı büyüyen ve gelişen bir sektör olan turizm faaliyetleri ülkemiz içinde de oldukça önem arz etmektedir. Özellikle Cumhuriyet sonrasında yapılan atılımlar ivme kazanan turizmin bugün ulaştığı nokta son derece önemlidir. Doğal ve tarihi, kültürel kaynaklar konusunda oldukça zengin ülkemiz için turizmin ekonomik gelirlerin içindeki payı azımsanamayacak boyuttadır.

Turizm özellikle son yıllarda büyük ivme kaydetse de ülkemizde 1980'li yıllardan sonra gelişmeye başlamıştır. Cumhuriyet sonrası planlı ve plansız dönem olarak ele alabileceğimiz iktisadi ortam ve kalkınma dahilinde turizm de yer almaktadır. Planlı dönemde yapılan turizm yatırımları, tanıtım, pazarlama çalışmaları ve bunların GSMH içindeki payında, zaman zaman düşüş yaşansa da 1983 yılında çıkarılan teşvik yasaları ile birlikte sürekli artış eğiliminde olmuştur. Özellikle planlı dönem sonrasında adını sıkça duymaya başladığımız ve gittikçe ekonomimizin önemli bir unsurunu oluşturan turizm faaliyetleri, alternatif türleri ile birlikte yılın hemen tamamında yapılmaktadır. Yapılan planlarda kitle turizminin yanı

sıra alternatif turizm türlerinin de adının geçmeye başlamasıyla, turizm faaliyetlerinin tüm mevsimlere yayılması amaçlanmış böylece yıl boyu gelir getirmesi hedeflenmiştir. Turizmin geliştiği yıllarda daha çok deniz, kum, güneş üçlüsüne dayanan turizm türleri ön plana çıksa da zamanla alternatif güzergâh ve türler dikkat çekmeye başlamıştır. Bunların zamanla daha da çeşitlenmesi beklenmektedir.

Turizmin özellikle yabancı sermaye konusunda önemli bir unsur olmasının yanı sıra ülkede ve/veya dünyada yaşanan herhangi bir siyasi, politik, ekonomik karardan etkileniyor olması onun hassas noktasını oluşturmaktadır. Turizmin ülkemizde özellikle planlı dönem sonrasındaki istatistik değerlerine baktığımız zaman genel itibariyle bir artış görülmektedir. Zaman zaman yaşanan siyasi, politik, ekonomik, sağlık gibi sebeplerle düşüş yaşanmışsa da yükselme eğilimi devamlılığını sürdürmektedir. Yaşanan tüm bu süreçlere rağmen insanlar boş zamanlarını keyifle dinlenerek, yeni yerler görerek, farklı kültürler tanıyıp farklı deneyimler yaşamak için değerlendirmeye devam etmektedir ve bu gelecekte de böyle olacaktır.

Ülkemizde son yıllarda artan alternatif turizm çeşitlerine olan ilgi günümüzde de devam etmektedir. Özellikle pandemi sonrasında ülkemizde yaşanan ekonomik durum dışarıdan birçok insan için çekici bir ortam yaratmıştır ve bu konuda sağlık turizmi oldukça ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de turizm planlamalarında; arz-talep dengesinin sağlandığı, turizmde sürdürülebilirlik prensiplerinin benimsendiği çevreye ve doğaya duyarlı, saygılı bilincin geliştirilmesi son derece önemlidir. Kitle turizminin yanı sıra alternatif turizm türlerine verilen önem ve desteğin yanı sıra alt yapı ve üst yapı yatırımlarının da bu doğrultuda yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda koruma-kullanma dengesinin gözetildiği ölçüde turizm kaynakları da korunacak ve hem kültürel hem de ekonomik gelir olarak nesilden nesile aktarımı da söz konusu olacaktır.

Kaynakça / References

Akova, İ. (2018). "Coğrafya ve Turizm", Türkiye Turizm Coğrafyası, Paradigma Akademi, Çanakkale.

Alaeddinoğlu, F., Yıldız, M. Z. (2007). "Türkiye'de Kültür Turizmi ve Algılanışı" ICANAS 38, Cilt 1, ss: 21-34, Ankara.

Batuhan, T. (2020). "On Birinci Kalkınma Planında Turizm Politikaları" Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, ss: 77-84.

Bayartan, M. (2020). "Türkiye Turizminin Tarihi ve Mimari Kaynakları", Türkiye Turizm Coğrafyası (ss.293-317), Paradigma Akademi, Çanakkale.

Demir, Ş. Ş. (2014). "Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 15, ss: 101-119.

Doğan, M. (2020). "Turizm-Sürdürülebilirlik ve Çevre", Türkiye Turizm Coğrafyası (ss.21-45), Paradigma Akademi, Çanakkale.

Doğruol, D. (2021). "1990 ile 2021 Yılları Arasında Yaşanan Krizlerin Türkiye Turizm Sektörüne Etkileri", Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi Cilt 3, Sayı 1, ss: 96-109.

Emekli, G. (1998). "Bergama'da Turizm ve Sosyo-Ekonomik Etkileri", Ege Üniversitesi Doktora Tezi, İzmir.

Kahraman, M. (2018). "Akdeniz Bölgesi'nin Turizm Coğrafyası", Türkiye Turizm Coğrafyası, (ss: 413-433), Paradigma Akademi, Çanakkale.

Karakaya, U. (1998). "1990`lı Yıllarda Turizm Sektörünün Kalkınma Sürecinde Türk Ekonomisine Etkileri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kozak, N., Kozak, M. A., Kozak, M. (2008) "Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar", 7. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kum, G., Gönençgil, B. (2018). "Türkiye'nin Güneybatı Kıyılarında Turizm İklim Konforu", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (1), 70-87.

Maviş, F., Ahipaşaoğlu, H. S., Kozak, N. (2002). "Genel Turizm Bilgisi", Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Messerli, B., Viviroli, D., Weingartner, R. (2004). "Mountains of the World: Vulnerable Water Towers for the 21st Century", AMBIO A Journal of the Human Environment 13, pp: 29-34.

Münger, L. (1999). "Turizmin Ekonomik Etkileri ve Ülkemiz Açısında Bu Etkilerin Yararlarını Arttırıcı Politikalar", Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özgüç, N. (2007). "Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler", 4. Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Polat, S. (2016). "Türkiye'nin Turizm Politikalarının Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kapsamında İncelenmesi", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Rist, L., Kaiser-Bunbury C. N., Fleischer-Dogley F., Edwards P., Bunbury N., Ghazoul J. (2010). " Sustainable harvesting of coco de mer, Lodoicea maldivica, in the Vallée de Mai, Seychelles", Forest Ecology and Management 260 (12), pp: 2224-2231.

Sarı Çallı, D. (2015). "Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu", Turizm ve Araştırma Dergisi Journal of Tourism and Research, Cilt 4, Sayı 1, ss: 4-25.

Sertkaya Doğan, Ö., (2020). "Türkiye Turizminin Beşeri Kaynakları", Türkiye Turizm Coğrafyası (ss.273-291), Paradigma Akademi, Çanakkale.

Somuncu, M. (2006). "Turizmin Kalkınmaya Etkisi ve Türkiye Turizmindeki Bölgesel Farklılıklar", Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss: 163-178, Ankara.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023-Eylem Planı 2007-2013, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Uca, S. (2018). "Türkiye Turizmine Genel Bakış", Türkiye Turizm Coğrafyası, Paradigma Akademi, Çanakkale.

Ünlüönen K., Tayfun, A. (2009). "Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 27, ss: 1-17.

Ünlüönen, K. Kılıçlar A. (2004). "Ekonomik Yansımalarıyla Türk Turizminin Seksen Yılı", Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Vol:1, ss: 131-156.

Yavuz, M. C., Karabağ, S. F. (2009). "Ulusal Turizm Tanıtımı ve Pazarlama Yönetimi Örgütlenmesi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 36, ss: 113-130.

Yıldırım, C. (2005). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

Yıldız, Z. (2011). "Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, ss: 54-71.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963, DPT, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1967, DPT, Ankara.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1972, DPT, Ankara.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979, Yayın No, DPT: 1664, Ankara.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1974; DPT, Ankara.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989; Yayın No: DPT: 2174, Ankara.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995; DPT, Ankara.

Uzun Vadeli Strateji ve VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000; DPT, Ankara.

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006; DPT, Ankara.

X. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2013; DPT, Ankara.

XI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2019; DPT, Ankara.

İnternet Kaynakları

https://www.tuik.gov.tr/

https://www.turing.org.tr/turingintarihcesi/#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%20turizm%20ve%20otomobil,-Re%C5%9Fit%20Saffet%20Atabinen%20%C3%B6nc%C3%BCl%C3%BC%C4%9F%C3%BCnde%20kurulmu%C5%9Ftur:erişimtarihi16.09.2022.

https://www.tursab.org.tr/

https://yigm.ktb.gov.tr/

https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.htmlerişimtarihi10.10.2022.

https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.htmlerişimtarihi07.02.2023.

https://www.unwto.org/sustainable-development:erişimtarihi28.02.2022.